4

THEMA 4/8 · LEERJAAR 3

Hoogconjunctuur, laagconjunctuur & jouw baankansen

De economische golfbeweging en werkloosheid

Brug naar bovenbouw: Goede tijden, slechte tijden

Werkboek voor havo

Werkboek — naam: _____ klas: _____

Les 4.1

Leerdoel: Je legt uit wat hoogconjunctuur en laagconjunctuur zijn, en herkent dit in een voorbeeld.

Theorie & uitleg

De economie beweegt als een achtbaan: periodes van groei (hoogconjunctuur) worden afgewisseld met periodes van krimp (laagconjunctuur).

Kerntheorie

De economie groeit bijna nooit in een rechte lijn. Er zijn periodes waarin het goed gaat: bedrijven maken winst, mensen geven veel geld uit en er is volop werk. Er zijn ook periodes waarin het minder gaat: bedrijven verkopen minder, mensen zijn voorzichtiger met uitgeven, en er verdwijnen banen. Deze golfbeweging heet de **conjunctuurcyclus** .

> **Definitie: hoogconjunctuur en laagconjunctuur**
>
> Bij **hoogconjunctuur** groeit de economie sneller dan gemiddeld: veel vraag, veel werk, vaak ook stijgende prijzen. Bij **laagconjunctuur** groeit de economie langzamer dan gemiddeld, of krimpt zelfs: minder vraag, meer werkloosheid.

Deze golfbeweging heeft alles met elkaar te maken: als bedrijven in laagconjunctuur minder verkopen, hebben ze minder personeel nodig. Ontslagen werknemers geven op hun beurt minder geld uit, waardoor andere bedrijven ook minder verkopen — het effect versterkt zichzelf. Andersom werkt het net zo in hoogconjunctuur.

> **Definitie: de conjunctuurcyclus in vier fasen**
>
> Economen onderscheiden vaak vier fasen: **hoogconjunctuur** (piek van de cyclus), **inzinking** (de economie koelt af), **laagconjunctuur** (dal van de cyclus), en **herstel** (de economie trekt weer aan). Na herstel volgt weer hoogconjunctuur, en begint de cyclus opnieuw. Deze cycli duren in de praktijk meestal enkele jaren, maar zijn nooit exact te voorspellen.

De conjunctuurcyclus in vier fasen

1. Hoogconjunctuur: piek: veel vraag en werk
2. Inzinking: de economie koelt af
3. Laagconjunctuur: dal: minder vraag, meer werkloosheid
4. Herstel: de economie trekt weer aan

-> en daarna begint het weer bij stap 1.

Praktijk

Lees de volgende twee krantenkoppen (fictief, gebaseerd op echte patronen):

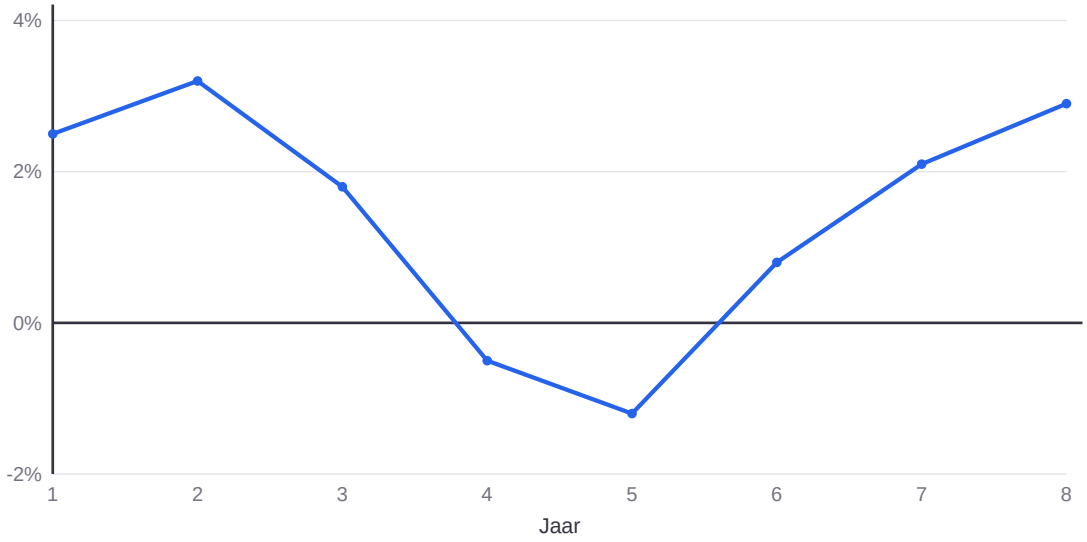
- "Horecabedrijven kunnen personeel niet snel genoeg vinden, wachttijden lopen op"
- "Bouwbedrijven schrappen honderden banen door dalende vraag naar nieuwbouwwoningen"

Welke kop past bij hoogconjunctuur, en welke bij laagconjunctuur? Leg uit.

Aan de slag met een bron

Onderstaande grafiek toont de economische groei (bbp-groei in procenten) van een fictief land over 8 jaar. Gebruik de grafiek bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 1 — Economische groei per jaar (fictief)

Kernbegrippen

Conjunctuurcyclus

De golfbeweging van hoog- en laagconjunctuur die de economie over een langere periode doormaakt.

Hoogconjunctuur

Een periode waarin de economie sneller groeit dan gemiddeld.

Laagconjunctuur

Een periode waarin de economie langzamer groeit dan gemiddeld, of krimpt.

Inzinking en herstel

De twee overgangsfasen van de conjunctuurcyclus: de economie koelt af (inzinking) of trekt weer aan (herstel).

Opdracht: herken de conjunctuurfase

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Een autofabriek verkoopt dit jaar 20% minder auto's dan vorig jaar, en kondigt ontslagen aan. Bij welke conjunctuurfase past dit, en leg uit waarom dit effect zich in de economie kan versterken.

Opdracht: lees de conjunctuurcyclus af

Gebruik informatiebron 1 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. In welke jaren was er volgens de grafiek sprake van een recessie? Leg uit hoe je dat ziet.

2. In welk jaar was de hoogconjunctuur het sterkst? Welk groeipercentage hoort daarbij?

3. Beschrijf aan de hand van de grafiek de vier fasen van de conjunctuurcyclus die je in les 4.1 hebt geleerd.

Oefeningen

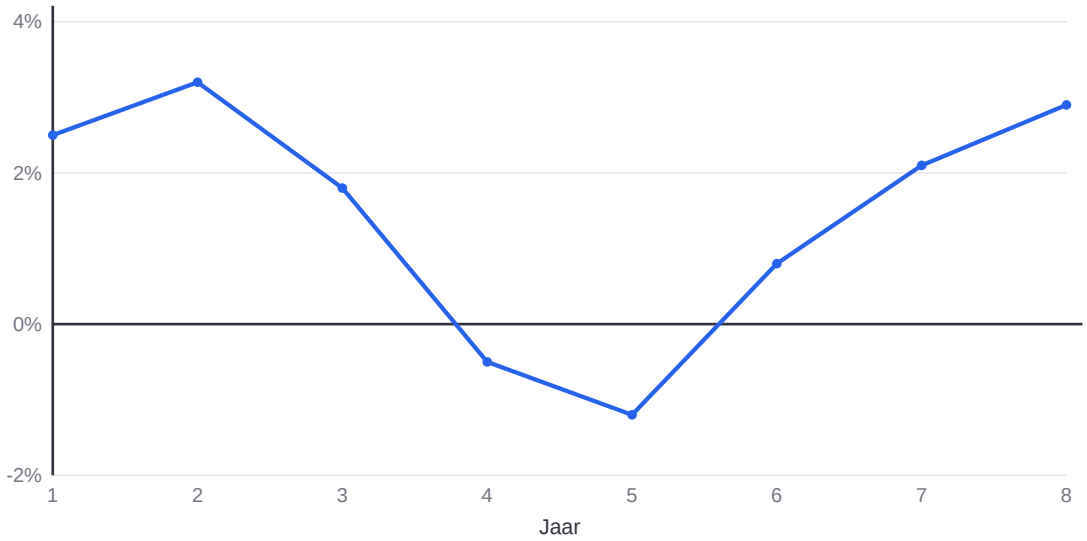
Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is hoogconjunctuur?

2. Wat is laagconjunctuur?

3. Wat is de conjunctuurcyclus?

Informatiebron 1 — Economische groei per jaar (fictief)

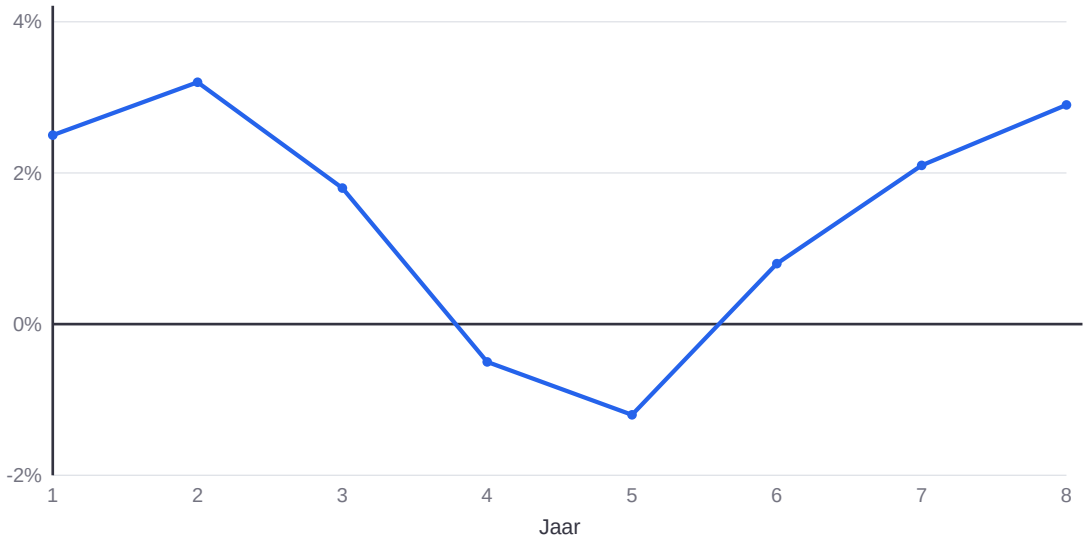
4. Gebruik informatiebron 1 (de grafiek bij les 4.1): wat was de bbp-groei in jaar 5?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Leg uit waarom een ontslagronde bij één groot bedrijf ook andere bedrijven kan raken.

6. Bedenk een voorbeeld (niet uit de les) dat bij hoogconjunctuur past, en leg uit waarom.

Informatiebron 1 — Economische groei per jaar (fictief)

7. Gebruik informatiebron 1: in welk jaar begint het herstel zichtbaar te worden, en hoe zie je dat?

8. Leg uit waarom jaar 3 (1,8% groei, lager dan jaar 2) nog geen recessie is, ook al is de groei aan het vertragen.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

9. Leg uit waarom het voor de overheid lastig kan zijn om precies te bepalen in welke fase van de conjunctuurcyclus de economie zich op dit moment bevindt.

10. Bedenk twee signalen (niet uit de grafiek) die economen gebruiken om te proberen te voorspellen of een hoogconjunctuur op zijn einde loopt.

11. Leg uit waarom de grafiek in informatiebron 1 een vereenvoudigd beeld geeft van de werkelijkheid, vergeleken met hoe conjunctuur in de praktijk verloopt.

Les 4.2

Leerdoel: Je legt uit wat het bbp is en waarom het gebruikt wordt om economische groei te meten.

Theorie & uitleg

Al die geproduceerde en verscheepte goederen tellen mee in het bbp: de totale waarde van alles wat een land in een jaar produceert.

Kerntheorie

Om te kunnen zeggen of een land in hoog- of laagconjunctuur zit, hebben economen een getal nodig om "hoe goed het gaat" mee te meten. Dat getal is het **bruto binnenlands product** , afgekort bbp.

Definitie: bbp

Het bbp is de totale waarde van alle goederen en diensten die in een jaar binnen een land zijn geproduceerd, waarbij elk product maar één keer meetelt. Het meel dat een bakker koopt, zit al in de prijs van zijn brood; tel je het meel én het brood, dan tel je het meel dubbel. Daarom telt het CBS per bedrijf alleen de **toegevoegde waarde** : de verkoopwaarde min de ingekochte grondstoffen en onderdelen. Groeit het bbp, dan spreken we van **economische groei** . Krimpt het bbp (twee kwartalen achter elkaar), dan spreken we van een **recessie** .

Economische groei wordt meestal uitgedrukt in een percentage: hoeveel groter het bbp is geworden ten opzichte van het jaar ervoor. Voorbeeld: het bbp was €950 miljard, en is een jaar later €969 miljard. Groei = (969 - 950) ÷ 950 × 100% = 2%.

Definitie: kritiek op het bbp als welvaartsmaatstaf

Het bbp meet alleen de geldwaarde van productie, niet alles wat mensen belangrijk vinden voor hun welvaart. Onbetaald werk (zoals mantelzorg of vrijwilligerswerk) telt niet mee. Milieuschade die bij productie ontstaat, wordt niet afgetrokken. En het bbp zegt niets over hoe eerlijk de welvaart verdeeld is: een groeiend bbp kan samengaan met groeiende ongelijkheid. Daarom gebruiken economen tegenwoordig ook bredere maatstaven, zoals **"brede welvaart"** : een maatstaf die naast geld ook zaken als milieu, gezondheid en verdeling meeneemt.

Groei in euro's of echte groei?

In de rekenvoorbeelden van deze les reken je met het bbp in euro's. Maar stel dat het bbp in euro's met 2% stijgt, terwijl alle prijzen ook met 2% stijgen. Dan wordt er niet meer geproduceerd: alleen de prijzen zijn hoger. Daarom maakt het CBS onderscheid tussen de **nominale groei** (in euro's) en de **reële groei** of volumegroei (gecorrigeerd voor prijsveranderingen). Als het nieuws zegt "de economie groeide met 0,4 procent" (zoals het CBS in zijn eerste berekening meldde over het tweede kwartaal van 2026), gaat het altijd om die volumegroei. Vuistregel: reële groei ~ nominale groei - inflatie.

Je mag meedoen Burgerschap KD 20 · bijdragen aan de samenleving

Mantelzorg en vrijwilligerswerk tellen niet mee in het bbp, maar houden de samenleving wel draaiende. Dat soort meedoen is net zo waardevol, ook al zie je het niet terug in de cijfers.

Toegevoegde waarde: elk product telt maar één keer mee in het bbp

Bedrijf	Verkoopt	Koopt in	Toegevoegde waarde
Boer	tarwe: € 0,30	–	€ 0,30
Molenaar	meel: € 0,50	tarwe: € 0,30	€ 0,20
Bakker	brood: € 2,00	meel: € 0,50	€ 1,50
Telt mee in het bbp			€ 2,00 = de waarde van het brood

Tel je tarwe, meel én brood op (€ 2,80), dan tel je de tarwe en het meel dubbel. Vereenvoudigd voorbeeld met verzonnen getallen.

Praktijk

Het bbp van een land was vorig jaar €800 miljard, en is dit jaar €784 miljard.

- Bereken de groei (of krimp) in procenten: (784 - 800) ÷ 800 × 100% = -2%.
- Het bbp is dus gekrompen: dit wijst op laagconjunctuur, mogelijk zelfs een recessie.

Aan de slag met een bron

Onderstaande tabel toont het bbp van drie fictieve landen, in 2023 en 2024. Gebruik de tabel bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 2 — Bbp van drie landen, in miljarden euro’s (fictief)

Land	Bbp 2023	Bbp 2024
Land A	€800 miljard	€824 miljard
Land B	€500 miljard	€485 miljard
Land C	€1.000 miljard	€1.050 miljard

Kernbegrippen

Bbp (bruto binnenlands product)
De totale waarde van alle goederen en diensten die in een jaar binnen een land zijn geproduceerd, waarbij elk product maar één keer meetelt (alleen de toegevoegde waarde).

Reële groei (volumegroei)
Economische groei gecorrigeerd voor prijsveranderingen: groeit het bbp in euro's alleen doordat de prijzen stijgen, dan is er geen reële groei.

Economische groei
De procentuele toename van het bbp ten opzichte van het jaar ervoor.

Recessie
Een periode waarin het bbp twee kwartalen achter elkaar krimpt.

Brede welvaart
Een bredere maatstaf voor welvaart dan het bbp alleen, die ook zaken als milieu, gezondheid en verdeling meeneemt.

Opdracht: bereken de bbp-groei

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Het bbp van een land was vorig jaar €1.000 miljard, en is dit jaar €1.050 miljard. Bereken de groei in procenten, en geef aan of dit op hoog- of laagconjunctuur wijst.

Opdracht: bereken de economische groei per land

Gebruik informatiebron 2 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. Bereken de economische groei van Land A in procenten.

2. Bereken de economische groei van Land B in procenten. Is hier sprake van groei of krimp?

3. Welk land had de hoogste economische groei? Bereken het percentage.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is het bbp?

2. Wat betekent het als het bbp groeit?

3. Wat is een recessie?

Informatiebron 2 — Bbp van drie landen, in miljarden euro's (fictief)

Land	Bbp 2023	Bbp 2024
Land A	€800 miljard	€824 miljard
Land B	€500 miljard	€485 miljard
Land C	€1.000 miljard	€1.050 miljard

4. Gebruik informatiebron 2 (de tabel bij les 4.2): welk land had in 2024 het hoogste bbp?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Het bbp van een land was €600 miljard, en is een jaar later €618 miljard. Bereken de economische groei in procenten.

6. Het bbp van een land daalt van €500 miljard naar €490 miljard. Bereken de groei (of krimp) in procenten, en geef aan wat dit betekent.

Informatiebron 2 — Bbp van drie landen, in miljarden euro's (fictief)

Land	Bbp 2023	Bbp 2024
Land A	€800 miljard	€824 miljard
Land B	€500 miljard	€485 miljard
Land C	€1.000 miljard	€1.050 miljard

7. Gebruik informatiebron 2: welk land bevond zich waarschijnlijk in laagconjunctuur tussen 2023 en 2024? Onderbouw met een berekening.

8. Het bbp van een land stijgt van €650 miljard naar €676 miljard. Bereken de economische groei in procenten.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

9. Leg uit waarom een groeiend bbp niet automatisch betekent dat het met iedereen in een land beter gaat.

---

10. Leg uit waarom je, om een goed beeld van de economische groei van een land te krijgen, meerdere jaren achter elkaar zou moeten bekijken in plaats van maar twee jaar (zoals in informatiebron 2).

---

11. Twee landen hebben hetzelfde bbp in 2024, maar Land X had een bevolking van 10 miljoen mensen en Land Y een bevolking van 20 miljoen mensen. Leg uit waarom het bbp alleen niet genoeg zegt om de welvaart per inwoner van deze twee landen te vergelijken, en welk cijfer je daarvoor beter zou kunnen gebruiken.

Les 4.3

Leerdoel: Je noemt het verschil tussen conjuncturele en structurele werkloosheid.

Theorie & uitleg

Sluit een bedrijf door laagconjunctuur, dan is dat conjuncturele werkloosheid; verdwijnt een hele sector door technologie, dan spreken we van structurele werkloosheid.

Kerntheorie

"Werkloos" klinkt als één ding, maar economen onderscheiden verschillende soorten werkloosheid, met heel verschillende oorzaken — en dus ook verschillende oplossingen.

Definitie: conjuncturele werkloosheid

Werkloosheid die ontstaat door laagconjunctuur: bedrijven verkopen minder en hebben daardoor tijdelijk minder personeel nodig. Trekt de economie weer aan, dan verdwijnt deze werkloosheid vaak vanzelf weer.

Definitie: structurele werkloosheid

Werkloosheid die blijft bestaan, ook als de economie weer aantrekt — bijvoorbeeld omdat een hele sector verdwijnt door automatisering, of omdat werklozen niet de vaardigheden hebben die werkgevers zoeken. Structurele werkloosheid verdwijnt niet vanzelf; daar is vaak omscholing of ander beleid voor nodig.

Definitie: frictiewerkloosheid

Kortdurende werkloosheid die ontstaat doordat het even duurt voordat iemand van de ene naar de andere baan overstapt — bijvoorbeeld tussen het einde van een oude baan en het begin van een nieuwe. Dit soort werkloosheid hoort bij een normaal functionerende arbeidsmarkt en verdwijnt vanzelf.

Definitie: waarom het onderscheid beleidsmatig belangrijk is

Het onderscheid is cruciaal voor beleid: tegen conjuncturele werkloosheid kan de overheid iets doen met begrotingsbeleid (zie les 4.4) — extra bestedingen die de economie aanjagen. Tegen structurele werkloosheid werkt dat nauwelijks: daar is omscholing, onderwijsbeleid of arbeidsmarktbeleid voor nodig, gericht op de specifieke oorzaak (bijvoorbeeld een verdwenen sector).

Drie soorten werkloosheid

Soort	Oorzaak	Gaat vanzelf over?	Wat helpt?
Conjunctureel	laagconjunctuur: bedrijven verkopen minder	vaak wel, als de economie aantrekt	begrotingsbeleid (extra bestedingen)
Structureel	bv. automatisering of een verdwenen sector	nee	omscholing, onderwijs- en arbeidsmarktbeleid
Frictie	overstap van de ene naar de andere baan	ja, het duurt kort	hoort bij een normale arbeidsmarkt

AI en werk: zorgt AI voor structurele werkloosheid?

Bedrijven, instellingen en overheden gebruiken steeds vaker **AI-systemen** : chatbots bij de klantenservice, vertaalsoftware, systemen die bij banken verdachte betalingen opsporen of die teksten samenvatten. Sommige taken verdwijnen daardoor of veranderen sterk. Als werknemers niet de vaardigheden hebben voor het nieuwe werk dat ontstaat, kan dat leiden tot **structurele werkloosheid** : er is wel werk, maar het past niet bij wat werkzoekenden kunnen.

Tegelijk ontstaan er nieuwe taken en beroepen, net als vroeger bij de stoommachine en de computer. Hoe het uitpakt, weet niemand zeker. Wel staat vast dat AI **beperkingen** heeft: een AI-systeem kan overtuigend klinkende fouten maken, en het is zo goed als de gegevens waarmee het is getraind. Daarom blijven mensen nodig om de uitkomsten te controleren.

Praktijk

Bepaal bij elke situatie welke soort werkloosheid het is:

1. Een medewerker van een callcenter raakt werkloos omdat het bedrijf een chatbot invoert die het meeste werk overneemt.
2. Iemand is twee weken werkloos tussen het opzeggen van de oude baan en het beginnen van een nieuwe baan.
3. Een fabriek ontslaat tijdelijk personeel omdat de vraag naar hun product tijdens een recessie sterk daalt.

Aan de slag met een bron

Onderstaande tabel toont het werkloosheidspercentage in vier fictieve regio's, met de voornaamste oorzaak. Gebruik de tabel bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 1 — Werkloosheid per regio (fictief)

Regio	Werkloosheidspercentage	Voornaamste oorzaak
Regio Noord	3,2%	Vooral conjunctureel (economie trekt weer aan)
Regio Oost	7,8%	Vooral structureel (fabriek gesloten, oude vaardigheden minder gevraagd)
Regio West	2,1%	Vooral frictie (veel baanwisselingen in een sterke arbeidsmarkt)
Regio Zuid	5,5%	Gemengd (deels conjunctureel, deels structureel)

Kernbegrippen

Conjuncturele werkloosheid

Werkloosheid door laagconjunctuur, die vaak vanzelf verdwijnt als de economie aantrekt.

Structurele werkloosheid

Werkloosheid die blijft bestaan, ook als de economie weer aantrekt.

Frictiewerkloosheid

Kortdurende werkloosheid tussen twee banen.

Opdracht: herken de soort werkloosheid

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Kies situatie 1 (de callcentermedewerker) uit de praktijkopdracht hierboven. Bepaal om welke soort werkloosheid het gaat, en leg uit waarom dit niet vanzelf overgaat als de economie weer aantrekt.

Opdracht: analyseer de werkloosheid per regio

Gebruik informatiebron 1 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. Welke regio heeft het hoogste werkloosheidspercentage, en welk type werkloosheid overheerst daar?

2. Leg uit waarom Regio Oost waarschijnlijk niet snel verbetert, ook als de landelijke economie aantrekt.

3. Regio West heeft het laagste percentage. Leg uit waarom dat toch niet 0% is.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is conjuncturele werkloosheid?

2. Wat is structurele werkloosheid?

3. Wat is frictiewerkloosheid?

Informatiebron 1 — Werkloosheid per regio (fictief)

Regio	Werkloosheidspercentage	Voornaamste oorzaak
Regio Noord	3,2%	Vooral conjunctureel (economie trekt weer aan)
Regio Oost	7,8%	Vooral structureel (fabriek gesloten, oude vaardigheden minder gevraagd)
Regio West	2,1%	Vooral frictie (veel baanwisselingen in een sterke arbeidsmarkt)
Regio Zuid	5,5%	Gemengd (deels conjunctureel, deels structureel)

4. Gebruik informatiebron 1 (de tabel bij les 4.3): welke regio heeft de laagste werkloosheid?

5. Noem twee voorbeelden van AI-systemen die bedrijven of instellingen gebruiken.

Zilver: Toepassing & Rekenen

6. Een hele fabriekssector verdwijnt uit Nederland omdat productie naar het buitenland wordt verplaatst. Om welke soort werkloosheid gaat het hier, en waarom?

7. Leg uit waarom frictiewerkloosheid als "normaal" wordt gezien, in tegenstelling tot de andere twee soorten.

Informatiebron 1 — Werkloosheid per regio (fictief)

Regio	Werkloosheidspercentage	Voornaamste oorzaak
Regio Noord	3,2%	Vooral conjunctureel (economie trekt weer aan)
Regio Oost	7,8%	Vooral structureel (fabriek gesloten, oude vaardigheden minder gevraagd)
Regio West	2,1%	Vooral frictie (veel baanwisselingen in een sterke arbeidsmarkt)
Regio Zuid	5,5%	Gemengd (deels conjunctureel, deels structureel)

8. Gebruik informatiebron 1: leg uit waarom de werkloosheid in Regio Noord waarschijnlijk vanzelf verder daalt, zonder dat er extra beleid nodig is.

9. Regio Zuid heeft "gemengde" werkloosheid (deels conjunctureel, deels structureel). Leg uit waarom dit lastiger is om met beleid aan te pakken dan werkloosheid die maar één duidelijke oorzaak heeft.

10. Leg uit hoe de opkomst van AI kan leiden tot structurele werkloosheid, en waarom dat niet hetzelfde is als conjuncturele werkloosheid.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

11. Leg uit waarom hetzelfde beleid (bijvoorbeeld extra overheidsuitgaven om de economie aan te jagen) wel helpt tegen conjuncturele werkloosheid, maar nauwelijks tegen structurele werkloosheid.

12. Bedenk een concrete maatregel die de overheid specifiek in Regio Oost zou kunnen inzetten om de structurele werkloosheid daar te verminderen.

13. Leg uit waarom het voor beleidsmakers belangrijk is om per regio naar de oorzaak van werkloosheid te kijken, in plaats van alleen naar het landelijke werkloosheidscijfer.

Les 4.4

Leerdoel: Je legt uit hoe de overheid via begrotingsbeleid probeert de economie bij te sturen.

Theorie & uitleg

Bij laagconjunctuur kan de overheid ervoor kiezen extra geld uit te geven om de economie een duwtje te geven.

Kerntheorie

Bij laagconjunctuur wil de overheid vaak de economie een duwtje geven. Dat kan via **begrotingsbeleid** : de overheid past haar eigen uitgaven en/of belastingen aan om de economie te beïnvloeden.

Definitie: begrotingsbeleid

Bij laagconjunctuur kan de overheid ervoor kiezen méér uit te geven (bijvoorbeeld aan infrastructuur) of belastingen te verlágen, om zo de bestedingen in de economie aan te jagen. Bij hoogconjunctuur kan de overheid juist minder uitgeven of belastingen verhógen, om oververhitting van de economie te voorkomen.

Sommige overheidsuitgaven passen zich ook automatisch aan, zonder dat de overheid daar apart voor hoeft te besluiten. Dit heten **automatische stabilisatoren** .

Definitie: automatische stabilisatoren

Bij laagconjunctuur raken meer mensen werkloos, en die ontvangen een werkloosheidsuitkering — de overheidsuitgaven stijgen dus automatisch, zonder nieuw beleid. Tegelijk daalt de belastinginkomst (mensen verdienen minder, dus betalen minder belasting). Dit werkt dempend: het compenseert deels de terugval in bestedingen.

Definitie: de grenzen van begrotingsbeleid

Begrotingsbeleid heeft grenzen: extra uitgeven bij laagconjunctuur vergroot het begrotingstekort (en de staatsschuld), wat op de lange termijn ook risico's met zich meebrengt. Bovendien werkt beleid met vertraging: tegen de tijd dat een maatregel daadwerkelijk effect heeft, kan de conjunctuur alweer zijn veranderd. Daarom bestaat er discussie onder economen over hoeveel begrotingsbeleid verstandig is, en wanneer.

Hoe doet Nederland dit in de praktijk?

Sinds 1994 voert Nederland **trendmatig begrotingsbeleid** . Het kabinet legt aan het begin van een kabinetsperiode vast hoeveel het mag uitgeven, en past dat niet bij elke schommeling van de conjunctuur aan. Vooral de automatische stabilisatoren doen het werk: in slechte tijden lopen het tekort en de uitkeringen vanzelf op, in goede tijden ontstaat vanzelf een buffer. Alleen bij een zware crisis (zoals corona) grijpt het kabinet met extra geld in.

Daarnaast gelden Europese regels: het begrotingstekort mag niet hoger zijn dan 3% van het bbp en de staatsschuld niet hoger dan 60% van het bbp. En de rente, een ander middel om de economie te beïnvloeden, bepaalt de Nederlandse overheid niet zelf: dat doet de Europese Centrale Bank (ECB) voor alle eurolanden samen (zie thema 2).

Begrotingsbeleid en automatische stabilisatoren

	Bij laagconjunctuur	Bij hoogconjunctuur
Bewust beleid (uitgaven)	meer uitgeven, bv. aan infrastructuur	minder uitgeven
Bewust beleid (belasting)	belastingen verlagen	belastingen verhogen
Vanzelf: uitkeringen	stijgen (meer werklozen)	dalen
Vanzelf: belastinginkomsten	dalen (mensen verdienen minder)	stijgen
Gevolg voor de begroting	tekort loopt op	er ontstaat een buffer

Nederland voert sinds 1994 trendmatig begrotingsbeleid: vooral de automatische stabilisatoren doen het werk. Europese grenzen: tekort maximaal 3% en staatsschuld maximaal 60% van het bbp.

Praktijk

Nederland zit in een laagconjunctuur. De regering overweegt twee opties: (a) extra geld investeren in wegen en bruggen, of (b) juist bezuinigen om de staatsschuld niet verder te laten oplopen.

- Welke optie past bij het bestrijden van laagconjunctuur? Leg uit.
- Bedenk een risico van die optie.

Aan de slag met een bron

Twee economen zijn het oneens over wat de overheid moet doen bij laagconjunctuur. Gebruik beide meningen bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 1

> “Bij laagconjunctuur moet de overheid juist meer uitgeven, ook al loopt de staatsschuld dan op. Zonder ingrijpen wordt de recessie erger en verliezen meer mensen hun baan — dat kost de samenleving uiteindelijk meer dan een tijdelijk hogere staatsschuld.”
>
> — Econoom A, voorstander van extra overheidsuitgaven

Informatiebron 2

> “Een overheid die blijft uitgeven bij elke laagconjunctuur, stapelt op de lange termijn een onhoudbare staatsschuld op. Op een gegeven moment moet er alsnog bezuinigd worden, en dan vaak juist op een slecht moment.”
>
> — Econoom B, voorstander van terughoudend begrotingsbeleid

Je mag het anders doen Burgerschap KD 19 · vrijheid als basiswaarde

Zelfs economen zijn het hier met elkaar oneens. Dat is geen probleem: over dit soort keuzes mag je best anders denken dan een ander.

Kernbegrippen

Begrotingsbeleid

Het aanpassen van overheidsuitgaven en/of belastingen om de economie te beïnvloeden.

Trendmatig begrotingsbeleid

De Nederlandse aanpak waarbij het kabinet de uitgaven voor een hele kabinetsperiode vastlegt en de automatische stabilisatoren hun werk laat doen.

Automatische stabilisatoren

Overheidsuitgaven en -inkomsten die zich vanzelf aanpassen aan de conjunctuur, zonder nieuw beleid.

Opdracht: leg automatische stabilisatoren uit

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Leg met een voorbeeld uit hoe automatische stabilisatoren werken bij laagconjunctuur.

Opdracht: weeg de twee economen tegen elkaar af

Gebruik informatiebron 1 en 2 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. Welk argument gebruikt Econoom A vóór extra overheidsuitgaven?

2. Welk argument gebruikt Econoom B tegen extra overheidsuitgaven?

3. Wie heeft er volgens jou het sterkste punt? Onderbouw je keuze, en noem eventueel een middenweg.

Oefeningen

Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is begrotingsbeleid?

2. Wat doet de overheid vaak bij laagconjunctuur, via begrotingsbeleid?

3. Wat zijn automatische stabilisatoren?

Informatiebron 1

> “Bij laagconjunctuur moet de overheid juist meer uitgeven, ook al loopt de staatsschuld dan op. Zonder ingrijpen wordt de recessie erger en verliezen meer mensen hun baan — dat kost de samenleving uiteindelijk meer dan een tijdelijk hogere staatsschuld.”
>
> — Econoom A, voorstander van extra overheidsuitgaven

4. Gebruik informatiebron 1 (de mening van Econoom A): wat is zijn belangrijkste argument?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Leg uit waarom de belastinginkomsten van de overheid vanzelf dalen bij laagconjunctuur.

6. Wat zou de overheid volgens begrotingsbeleid moeten doen bij hoogconjunctuur, en waarom?

Informatiebron 2

> “Een overheid die blijft uitgeven bij elke laagconjunctuur, stapelt op de lange termijn een onhoudbare staatsschuld op. Op een gegeven moment moet er alsnog bezuinigd worden, en dan vaak juist op een slecht moment.”
>
> — Econoom B, voorstander van terughoudend begrotingsbeleid

7. Gebruik informatiebron 2 (de mening van Econoom B): welk risico op de lange termijn noemt hij?

8. Leg uit waarom "op een slecht moment bezuinigen" (zoals Econoom B beschrijft) extra schadelijk kan zijn voor de economie.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

9. Leg uit waarom extra overheidsuitgaven bij laagconjunctuur ook een risico met zich meebrengen, en waarom beleid soms met vertraging werkt.

10. Bedenk een middenweg tussen de standpunten van Econoom A en Econoom B, en leg uit waarom dit beide zorgen deels wegneemt.

11. Leg uit waarom dit soort discussies tussen economen vaak niet met een simpel "goed" of "fout" antwoord op te lossen zijn.

Les 4.5

Leerdoel: Je legt uit waarom sommige beroepen minder gevoelig zijn voor laagconjunctuur dan andere.

Theorie & uitleg

De bouwsector is conjunctuurgevoelig: bij laagconjunctuur worden nieuwbouwprojecten vaak als eerste uitgesteld.

Kerntheorie

Niet elk beroep wordt even hard geraakt door laagconjunctuur. Sommige sectoren zijn erg **conjunctuurgevoelig** : bouw, horeca en de auto-industrie bijvoorbeeld, omdat consumenten grote aankopen en uitjes als eerste uitstellen als het financieel minder gaat. Andere sectoren zijn veel minder conjunctuurgevoelig: zorg, onderwijs en basisvoedsel bijvoorbeeld, omdat mensen daar altijd behoefte aan blijven houden, ongeacht de economische situatie.

> **Definitie: conjunctuurgevoelige sector**
>
> Een sector waarvan de vraag sterk meebeweegt met de conjunctuur: bij hoogconjunctuur veel vraag en banen, bij laagconjunctuur juist een sterke terugval.

Dit betekent niet dat je bij je studie- of beroepskeuze alleen naar conjunctuurgevoeligheid zou moeten kijken — plezier in je werk en je eigen talenten blijven minstens zo belangrijk. Maar het is wel goed om te weten dat in sommige sectoren de baanzekerheid gevoeliger is voor economische schommelingen dan in andere.

Je mag jezelf zijn Burgerschap KD 19 · identiteit en diversiteit

Conjunctuurgevoeligheid is fijn om te weten, maar niet het enige dat telt. Plezier in je werk en je eigen talenten zijn net zo belangrijk, en die keuze is van jou.

Welke sectoren zijn conjunctuurgevoelig?

	Voorbeelden	Waarom?
Erg conjunctuurgevoelig	bouw, horeca, auto-industrie	grote aankopen en uitjes stellen mensen als eerste uit
Weinig conjunctuurgevoelig	zorg, onderwijs, basisvoedsel	daar blijven mensen altijd behoefte aan houden

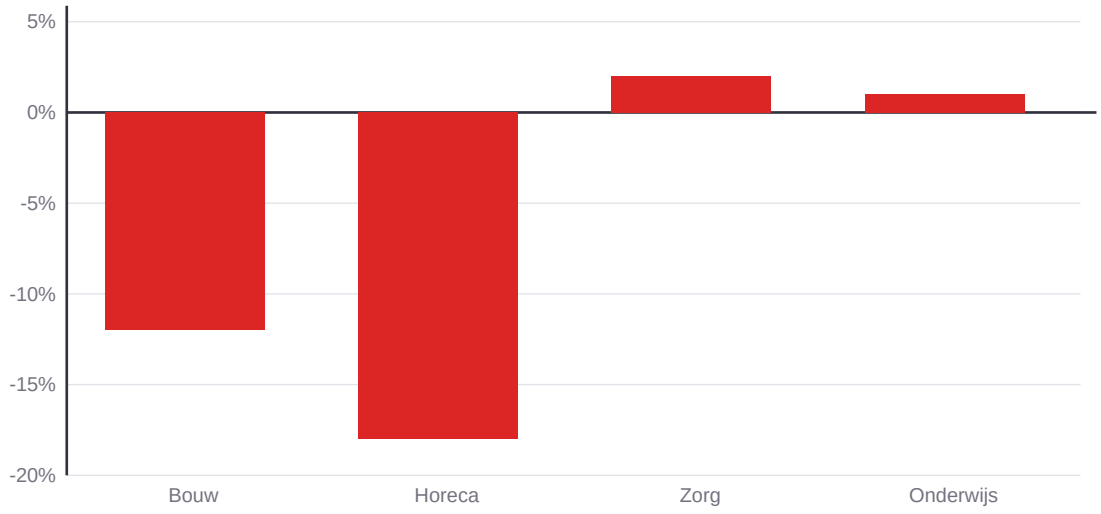
Praktijk

Bedenk voor de volgende drie beroepen of ze waarschijnlijk conjunctuurgevoelig zijn of niet, en leg steeds kort uit waarom: verpleegkundige, medewerker bouwbedrijf, basisschoolleraar.

Aan de slag met een bron

Onderstaande grafiek toont hoeveel de werkgelegenheid in vier sectoren veranderde tijdens een recessie. Gebruik de grafiek bij de verwerkingsopdracht hieronder.

Informatiebron 1 — Verandering werkgelegenheid tijdens een recessie (fictief)

Kernbegrippen

Conjunctuurgevoelige sector

Een sector waarvan de vraag sterk meebeweegt met de conjunctuur.

Opdracht: conjunctuurgevoeligheid en jouw toekomst

Werk onderstaande vraag uit in je schrift of werkboekje.

1. Denk na over een beroep dat jou aanspreekt (of waar je nu al over nadenkt). Is dit beroep waarschijnlijk conjunctuurgevoelig? Leg uit wat dat voor jouw toekomstige baanzekerheid zou kunnen betekenen.

Opdracht: analyseer de conjunctuurgevoeligheid per sector

Gebruik informatiebron 1 hierboven om onderstaande vragen te beantwoorden.

1. Welke sector kromp het meest tijdens de recessie?

2. Welke sectoren bleven stabiel of groeiden zelfs tijdens de recessie?

3. Wat zegt dit patroon over de conjunctuurgevoeligheid van deze vier sectoren? Gebruik de begrippen uit deze les.

Oefeningen

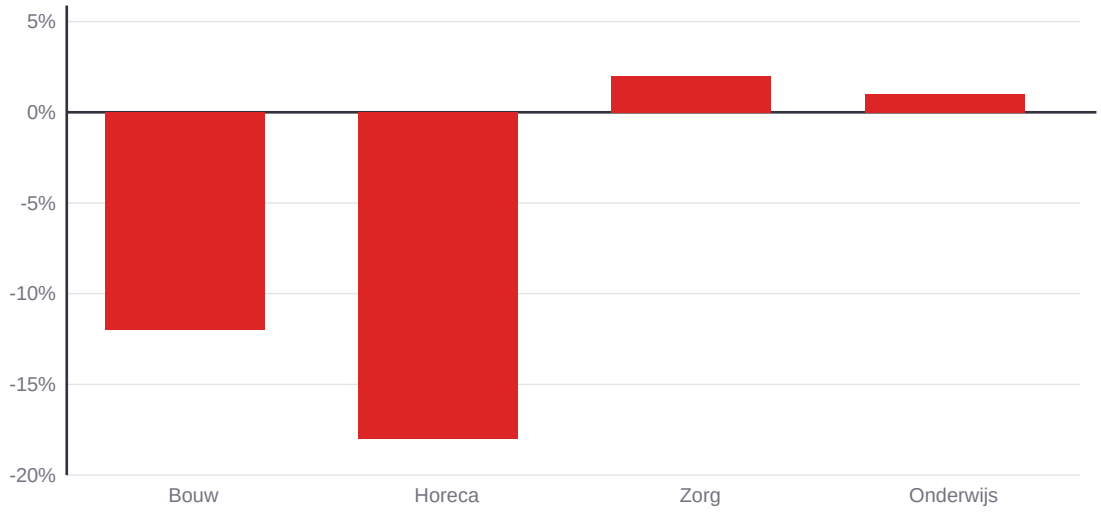
Brons: Kennis & Begrip

1. Wat is een conjunctuurgevoelige sector?

2. Noem een sector die relatief conjunctuurgevoelig is.

3. Noem een sector die relatief weinig conjunctuurgevoelig is.

Informatiebron 1 — Verandering werkgelegenheid tijdens een recessie (fictief)

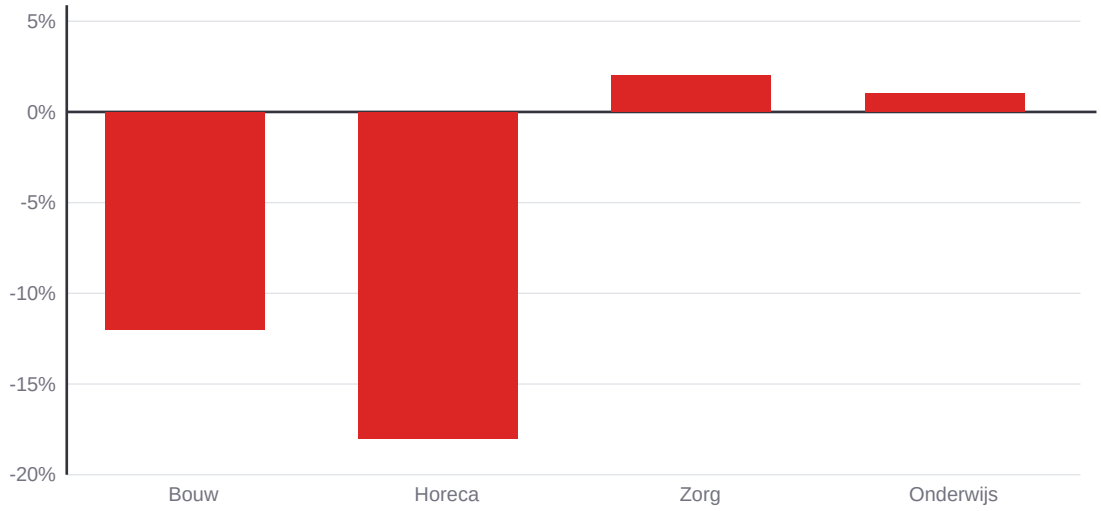
4. Gebruik informatiebron 1 (de grafiek bij les 4.5): welke twee sectoren zijn het meest conjunctuurgevoelig?

Zilver: Toepassing & Rekenen

5. Leg uit waarom consumenten bij laagconjunctuur eerder een nieuwe auto uitstellen dan minder boodschappen doen.

6. Waarom blijft plezier in je werk minstens zo belangrijk als conjunctuurgevoeligheid bij een studie- of beroepskeuze?

Informatiebron 1 — Verandering werkgelegenheid tijdens een recessie (fictief)

7. Gebruik informatiebron 1: leg uit waarom Zorg en Onderwijs zelfs een lichte groei laten zien, terwijl de economie als geheel in een recessie zat.

8. Leg uit waarom je bij het kiezen van een studie of beroep niet alléén op conjunctuurgevoeligheid zou moeten letten.

Goud: Analyse & Evaluatie — de uitdaging

9. Leg uit waarom het voor de economie als geheel gezond kan zijn dat niet alle sectoren even conjunctuurgevoelig zijn.

10. Bedenk een sector (niet uit de grafiek) die je zelf conjunctuurgevoelig zou noemen, en een sector die je juist weinig conjunctuurgevoelig zou noemen. Onderbouw beide keuzes.

---

11. Leg uit waarom een land met veel conjunctuurgevoelige sectoren (zoals bouw en toerisme) waarschijnlijk grotere economische schommelingen kent dan een land met vooral weinig conjunctuurgevoelige sectoren (zoals zorg en overheidsdiensten).

Rekenopdrachten

Reken met de begrippen en formules uit dit thema. De opdrachten zitten aan de bovenkant van niveau 2F; een aantal opdrachten (gemarkeerd met 3F) tikt niveau 3F aan.

Niveau 2F

1. Het bbp van een land was vorig jaar €800 miljard, en is dit jaar €784 miljard. Bereken de groei (of krimp) in procenten.

Antwoord (%): _____

2. Het bbp van een land was vorig jaar €1.000 miljard, en is dit jaar €1.050 miljard. Bereken de economische groei in procenten.

Antwoord (%): _____

3. Het bbp van een land was €950 miljard, en is een jaar later €969 miljard. Bereken de economische groei in procenten.

Antwoord (%): _____

4. In een land zijn 420.000 mensen werkloos, op een beroepsbevolking van 9.000.000 mensen. Bereken het werkloosheidspercentage (afgerond op 2 decimalen).

Antwoord (%): _____

5. In een land zijn 360.000 mensen werkloos, op een beroepsbevolking van 9.000.000 mensen. Bereken het werkloosheidspercentage.

Antwoord (%): _____

6. Een land heeft een beroepsbevolking van 9.200.000 mensen, en een werkloosheidspercentage van 3,5%. Hoeveel mensen zijn er werkloos?

Antwoord (personen): _____

7. Het bbp van een land is €900 miljard, verdeeld over 18 miljoen inwoners. Bereken het bbp per hoofd van de bevolking (in hele euro's).

Antwoord (€): _____

8. Het bbp van een land was in het eerste kwartaal €500 miljard, en in het tweede kwartaal €490 miljard. Bereken de procentuele krimp.

Antwoord (%): _____

9. De overheid geeft dit jaar €320 miljard uit, en ontvangt €300 miljard aan belastinginkomsten. Hoe groot is het begrotingstekort?

Antwoord (miljard €): _____

10. Bij een begrotingstekort van €20 miljard en een bbp van €900 miljard: hoeveel procent van het bbp is het tekort (afgerond op 2 decimalen)?

Antwoord (%): _____

11. De staatsschuld van een land was €400 miljard. Dit jaar is er een begrotingstekort van €20 miljard, dat volledig aan de schuld wordt toegevoegd. Wat is de nieuwe staatsschuld?

Antwoord (miljard €): _____

12. Het werkloosheidspercentage daalt van 5,2% naar 4,1%. Hoeveel procentpunt is de werkloosheid gedaald?

Antwoord (procentpunt): _____

13. De beroepsbevolking van een land bestaat uit 8.500.000 werkenden en 380.000 werklozen. Hoe groot is de totale beroepsbevolking?

Antwoord (personen): _____

Informatiebron — Bbp van drie landen, 2023 vs. 2024 (fictief, in miljard €)

Land	Bbp 2023	Bbp 2024
Land X	€600 mrd	€588 mrd
Land Y	€400 mrd	€412 mrd
Land Z	€250 mrd	€255 mrd

14. Bekijk de tabel met bbp-cijfers van Land X, Y en Z in 2023 en 2024. Bereken de economische groei van Land Y in procenten (afgerond op 1 decimaal).

Antwoord (%): _____

15. De economische groei was vorig jaar 4%, en is dit jaar 1,5%. Met hoeveel procentpunt is de groei vertraagd?

Antwoord (procentpunt): _____

Niveau 3F — een tikje pittiger

16. Sector A heeft een bbp-bijdrage van €600 miljard en groeit met 2%. Sector B heeft een bbp-bijdrage van €400 miljard en groeit met 5%. Bereken de gewogen gemiddelde groei van beide sectoren samen (afgerond op 2 decimalen).

Antwoord (%): _____

17. Het bbp van een land is €900 miljard. Het groeit eerst met 3% en krimpt het jaar erna met 1% (over het nieuwe, hogere bedrag). Wat is het bbp na 2 jaar (afgerond op 2 decimalen)?

Antwoord (miljard €): _____

18. Het aantal werklozen daalt van 450.000 naar 360.000, bij een gelijkblijvende beroepsbevolking van 9.000.000. Bereken met hoeveel procentpunt het werkloosheidspercentage is gedaald (afgerond op 2 decimalen).

Antwoord (procentpunt): _____

Herhalingsopdrachten

Deze opdrachten gaan over alle paragrafen van dit thema door elkaar. Op de website passen de rekenvragen zich adaptief aan je niveau aan; in dit werkboek staat een vaste selectie afgedrukt.

Meerkeuzevragen

1. Wat is hoogconjunctuur?

A. Een periode waarin de economie relatief goed draait: veel banen, groeiend bbp

B. Een periode waarin de rente extreem hoog is

C. Een periode waarin de overheid alle prijzen verhoogt

D. Hetzelfde als een recessie

2. Wat gebeurt er meestal met werkloosheid tijdens laagconjunctuur?

A. De werkloosheid daalt meestal

B. De werkloosheid stijgt meestal, doordat bedrijven minder verkopen en personeel inkrimpen

C. Werkloosheid heeft niets te maken met conjunctuur

D. De werkloosheid blijft altijd exact gelijk

3. Wat is het bbp?

A. De totale waarde van alle goederen en diensten die in een jaar binnen een land zijn geproduceerd, waarbij elk product maar één keer meetelt

B. Het totale bedrag dat de overheid jaarlijks uitgeeft

C. De totale hoeveelheid geld die op Nederlandse spaarrekeningen staat

D. De hoeveelheid belasting die de overheid int

Informatiebron

Economie krimpt voor tweede kwartaal op rij

Het Centraal Bureau voor de Statistiek meldt dat de economie in het tweede kwartaal opnieuw is gekrompen, na een eerdere krimp in het eerste kwartaal. Economen spreken van een technische recessie.

4. Wanneer spreken economen van een recessie?

A. Als het bbp één maand daalt

B. Als het bbp twee kwartalen achter elkaar krimpt

C. Als de werkloosheid boven de 10% komt

D. Als de rente stijgt

5. Wat is conjuncturele werkloosheid?

A. Werkloosheid die ontstaat door laagconjunctuur, en vaak vanzelf weer verdwijnt als de economie aantrekt

B. Werkloosheid die blijft bestaan, ook als de economie weer aantrekt

C. Kortdurende werkloosheid tussen twee banen in

D. Werkloosheid die alleen bij jongeren voorkomt

6. Een hele sector verdwijnt door automatisering, en de werklozen missen de vaardigheden voor nieuwe banen. Welk type werkloosheid is dit?

A. Frictiewerkloosheid

B. Conjuncturele werkloosheid

C. Structurele werkloosheid

D. Geen van deze soorten

7. Wat is frictiewerkloosheid?

A. Werkloosheid die ontstaat door conflicten (wrijving) tussen werkgever en werknemer

B. Kortdurende werkloosheid doordat het even duurt voordat iemand van de ene naar de andere baan overstapt

C. Werkloosheid die nooit vanzelf verdwijnt

D. Werkloosheid die alleen in de bouwsector voorkomt

8. Wat doet de overheid bij begrotingsbeleid om laagconjunctuur bij te sturen?

A. Ze verhoogt vaak de belastingen fors om extra geld op te halen

B. Ze kan bijvoorbeeld extra uitgeven (of belasting verlagen) om de economie te stimuleren

C. Ze doet nooit iets, de markt lost het altijd vanzelf op

D. Ze verlaagt altijd meteen alle uitkeringen

9. Wat is een "automatische stabilisator"?

A. Een overheidsmaatregel die automatisch sterker werkt bij laagconjunctuur, zoals hogere uitkeringsuitgaven bij meer werkloosheid, zonder dat de overheid apart moet ingrijpen

B. Een technisch apparaat dat de rentestand stabiel houdt

C. Een wet die de begroting elk jaar precies gelijk houdt

D. Een belastingregel die alleen bedrijven raakt

10. Waarom zijn sommige beroepen minder gevoelig voor laagconjunctuur dan andere?

A. Omdat mensen altijd evenveel geld uitgeven, ongeacht de conjunctuur

B. Omdat de vraag naar sommige producten/diensten (zoals basiszorg) minder daalt bij laagconjunctuur dan bijvoorbeeld luxeproducten

C. Alle beroepen zijn precies even conjunctuurgevoelig

D. Conjunctuur heeft geen enkele invloed op baankansen

11. Wat is een voorbeeld van een sector die relatief conjunctuurgevoelig is?

A. Basiszorg en huisartsenzorg

B. Bouw en toerisme/luxeproducten

C. Drinkwatervoorziening

D. Basisonderwijs

Rekenvragen

12. Het bbp van een land was vorig jaar €1.000 miljard, en is dit jaar €1.020 miljard. Bereken de economische groei (of krimp) in procenten.

Antwoord (%): _____

13. Het bbp van een land was vorig jaar €900 miljard, en is dit jaar €927 miljard. Bereken de economische groei (of krimp) in procenten.

Antwoord (%): _____

14. Een land heeft een beroepsbevolking van 8.500.000 mensen, en een werkloosheidspercentage van 3%. Hoeveel mensen zijn er werkloos?

Antwoord (personen): _____

15. Een land heeft een beroepsbevolking van 9.000.000 mensen, en een werkloosheidspercentage van 3%. Hoeveel mensen zijn er werkloos?

Antwoord (personen): _____

16. Een land heeft een begrotingstekort van €15 miljard, bij een bbp van €900 miljard. Hoeveel procent van het bbp is het tekort (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (%): _____

17. Een land heeft een begrotingstekort van €20 miljard, bij een bbp van €1.000 miljard. Hoeveel procent van het bbp is het tekort (afgerond op 1 decimaal)?

Antwoord (%): _____

Eindquiz

1. Wat is hoogconjunctuur?

A. Een periode waarin de economie sneller groeit dan gemiddeld.

B. Een periode waarin de economie krimpt.

C. Een periode waarin de overheid meer belasting heft.

D. Een periode waarin alle prijzen dalen.

2. Wat is het bbp?

A. De totale waarde van alle goederen en diensten die in een jaar binnen een land zijn geproduceerd, waarbij elk product één keer meetelt.

B. De totale staatsschuld van een land.

C. Het totale bedrag aan belasting dat een land in een jaar int.

D. Het totale inkomen van alle Nederlanders, ook als ze in het buitenland werken.

3. Het bbp stijgt van €900 miljard naar €918 miljard. Wat is de economische groei?

A. 2%

B. 1,8%

C. 18%

D. 1,96%

4. Het bbp in euro's stijgt met 3%, maar de prijzen stijgen ook met 3%. Wat klopt?

A. Er wordt ongeveer evenveel geproduceerd als vorig jaar: de reële groei is ongeveer 0%.

B. De economie is echt met 3% gegroeid.

C. De economie is met 6% gegroeid.

D. De economie is met 3% gekrompen.

5. Wat is een recessie?

A. Een periode waarin het bbp twee kwartalen achter elkaar krimpt.

B. Een periode waarin de economie minder hard groeit dan het jaar ervoor.

C. Een periode waarin de werkloosheid daalt.

D. Een periode waarin de staatsschuld stijgt.

6. Een fabriek ontslaat tijdelijk personeel, omdat tijdens een recessie de vraag naar haar producten daalt. Welke soort werkloosheid is dit?

A. Conjuncturele werkloosheid.

B. Structurele werkloosheid.

C. Frictiewerkloosheid.

D. Seizoenswerkloosheid.

7. Een callcentermedewerker raakt zijn baan kwijt omdat een chatbot het werk overneemt. Welke soort werkloosheid is dit?

A. Structurele werkloosheid: de baan komt niet terug als de economie aantrekt.

B. Conjuncturele werkloosheid: de baan komt terug als de economie aantrekt.

C. Frictiewerkloosheid: hij zit even tussen twee banen.

D. Geen werkloosheid, want hij kan meteen ander werk doen.

8. Wat kan de overheid via begrotingsbeleid doen bij laagconjunctuur?

A. Meer uitgeven en/of belastingen verlagen.

B. Minder uitgeven en belastingen verhogen.

C. De rente verlagen.

D. Het minimumloon verlagen, zodat bedrijven meer winst maken.

9. Wat zijn automatische stabilisatoren?

A. Overheidsuitgaven en -inkomsten die zich vanzelf aanpassen aan de conjunctuur, zoals uitkeringen en belastingen.

B. Nieuwe wetten die het kabinet elk jaar maakt om de economie bij te sturen.

C. Afspraken van de ECB over de rente.

D. Een belasting op bedrijfswinsten.

10. Waarom is de zorg minder conjunctuurgevoelig dan de bouw?

A. Omdat mensen zorg nodig blijven hebben, terwijl een nieuwbouwhuis of verbouwing kan worden uitgesteld.

B. Omdat in de zorg nooit iemand ontslagen wordt.

C. Omdat de bouw alleen in de zomer werkt.

D. Omdat zorgmedewerkers onder een cao vallen en bouwvakkers niet.

Antwoordmodel

Voor de docent: dit hoofdstuk bundelt alle antwoorden bij dit werkboek (niveau: havo), zodat het ook voor zelfcontrole door leerlingen ingezet kan worden.

Eindquiz — antwoordsleutel

1. A
2. A
3. A
4. A
5. A
6. A
7. A
8. A
9. A
10. A

Rekenopdrachten — antwoordsleutel

1. -2 %

(784 - 800) ÷ 800 × 100% = -2% (krimp).

2. 5 %

(1.050 - 1.000) ÷ 1.000 × 100% = 5%.

3. 2 %

(969 - 950) ÷ 950 × 100% = 2%.

4. 4,67 %

420.000 ÷ 9.000.000 × 100% ~ 4,67%.

5. 4 %

360.000 ÷ 9.000.000 × 100% = 4%.

6. 322.000 personen

9.200.000 × 0,035 = 322.000 personen.

7. 50.000 €

900.000.000.000 ÷ 18.000.000 = €50.000,- per hoofd.

8. -2 %

(490 - 500) ÷ 500 × 100% = -2%.

9. 20 miljard €

Tekort = uitgaven - inkomsten = 320 - 300 = €20 miljard.

10. 2,22 %

20 ÷ 900 × 100% ~ 2,22%.

11. 420 miljard €

400 + 20 = €420 miljard.

12. 1,1 procentpunt

5,2 - 4,1 = 1,1 procentpunt.

13. 8.880.000 personen

8.500.000 + 380.000 = 8.880.000 personen.

14. 3 %

Land Y: (412 - 400) ÷ 400 × 100% = 3,0%.

15. 2,5 procentpunt

4 - 1,5 = 2,5 procentpunt vertraging.

16. 3,2 %

Gewogen gemiddelde = (600×2 + 400×5) ÷ (600+400) = 3.200 ÷ 1.000 = 3,2%.

17. 917,73 miljard €

900 × 1,03 × 0,99 = €917,73 miljard.

18. 1 procentpunt

Eerst: 450.000 ÷ 9.000.000 × 100% = 5%. Daarna: 360.000 ÷ 9.000.000 × 100% = 4%. Daling: 5% - 4% = 1 procentpunt.

Herhalingsopdrachten — antwoordsleutel

1. A
2. B
3. A
4. B
5. A
6. C
7. B
8. B
9. A
10. B
11. B

12. 2 %

(1.020 - 1.000) ÷ 1.000 × 100% = 2%.

13. 3 %

(927 - 900) ÷ 900 × 100% = 3%.

14. 255.000 personen

8.500.000 × 0,03 = 255.000 personen.

15. 270.000 personen

9.000.000 × 0,03 = 270.000 personen.

16. 1,7 %

15 ÷ 900 × 100% ~ 1,7%.

17. 2 %

20 ÷ 1.000 × 100% ~ 2%.

Verwerkingsopdrachten — modelantwoorden

Les 4.1

Opdracht: herken de conjunctuurfase

1. Dit past bij laagconjunctuur: minder verkochte auto's betekent minder vraag, waardoor de fabriek minder hoeft te produceren en dus minder personeel nodig heeft. Dat kan vervolgens weer leiden tot minder bestedingen door de ontslagen werknemers, wat het effect op andere bedrijven versterkt.

Opdracht: lees de conjunctuurcyclus af

1. In jaar 4 en jaar 5 was er sprake van een recessie: in beide jaren was de groei negatief (-0,5% en -1,2%), wat wijst op een krimpende economie.

2. De hoogconjunctuur was op zijn sterkst in jaar 2, met een groei van 3,2%.

3. De grafiek laat de hele conjunctuurcyclus zien: hoogconjunctuur in jaar 1-2 (groei versnelt), inzinking in jaar 3 (groei vertraagt), laagconjunctuur/recessie in jaar 4-5 (krimp), en herstel in jaar 6-8 (groei trekt weer aan).

Les 4.2

Opdracht: bereken de bbp-groei

1. (1.050 - 1.000) ÷ 1.000 × 100% = 5%. Het bbp is met 5% gegroeid, wat wijst op hoogconjunctuur.

Opdracht: bereken de economische groei per land

1. Land A: (824 - 800) ÷ 800 × 100% = 3% groei.

2. Land B: (485 - 500) ÷ 500 × 100% = -3%, dus een krimp van 3%.

3. Land C had de hoogste groei: (1.050 - 1.000) ÷ 1.000 × 100% = 5%.

Les 4.3

Opdracht: herken de soort werkloosheid

1. Structurele werkloosheid: de baan van de callcentermedewerker verdwijnt permanent door automatisering, ook als de economie weer aantrekt komt die specifieke baan niet terug. Er is omscholing nodig om weer aan het werk te komen.

Opdracht: analyseer de werkloosheid per regio

1. Regio Oost heeft het hoogste werkloosheidspercentage (7,8%), en daar overheerst structurele werkloosheid.

2. Regio Oost zal waarschijnlijk niet snel verbeteren, ook niet als de landelijke economie aantrekt, omdat het probleem daar structureel is: de gesloten fabriek komt niet terug, en de werklozen hebben vaak niet de vaardigheden die in andere sectoren gevraagd worden. Alleen meer vraag in de economie (zoals bij conjuncturele werkloosheid) lost dit niet op.

3. Regio West heeft toch geen 0% werkloosheid, omdat frictiewerkloosheid altijd bestaat: ook in een sterke arbeidsmarkt zijn er mensen die kortdurend tussen twee banen in zitten, wat bij een normaal functionerende arbeidsmarkt hoort.

Les 4.4

Opdracht: leg automatische stabilisatoren uit

1. Bij laagconjunctuur raken meer mensen werkloos, die dan een werkloosheidsuitkering ontvangen — de overheidsuitgaven stijgen dus automatisch. Tegelijk dalen de belastinginkomsten, omdat mensen minder verdienen. Dit werkt dempend, omdat het de terugval in bestedingen deels compenseert, zonder dat de overheid daar apart beleid voor hoeft te maken.

Opdracht: weeg de twee economen tegen elkaar af

1. Econoom A vindt dat de kosten van niet-ingrijpen (een ergere recessie, meer werkloosheid) hoger zijn dan de kosten van een tijdelijk hogere staatsschuld.

2. Econoom B vindt dat een steeds verder oplopende staatsschuld op de lange termijn onhoudbaar wordt, en dat bezuinigen dan alsnog nodig is, mogelijk op een ongunstig moment.

3. Beide economen hebben een geldig punt: op de korte termijn kan ingrijpen bij laagconjunctuur inderdaad erger voorkomen (Econoom A), maar op de lange termijn is een steeds groeiende staatsschuld ook een reëel risico (Econoom B). Een middenweg zou kunnen zijn: bij laagconjunctuur gericht en tijdelijk ingrijpen, maar bij herstel van de economie de staatsschuld ook weer actief aflossen.

Les 4.5

Opdracht: conjunctuurgevoeligheid en jouw toekomst

1. Bijvoorbeeld: als je een beroep overweegt in de bouw of horeca, is het goed te weten dat de baanzekerheid daar sterker kan schommelen met de conjunctuur dan bijvoorbeeld in de zorg of het onderwijs. Dat hoeft geen reden te zijn om een andere keuze te maken, maar het is wel nuttige informatie om mee te wegen, bijvoorbeeld door na te denken over spaargeld als buffer, of over een baan die iets minder conjunctuurgevoelig is.

Opdracht: analyseer de conjunctuurgevoeligheid per sector

1. De Horeca kromp het meest tijdens de recessie: -18% werkgelegenheid.

2. Zorg en Onderwijs bleven stabiel en groeiden zelfs licht (+2% en +1%), ondanks de recessie.

3. Bouw en Horeca zijn duidelijk conjunctuurgevoelige sectoren: hun werkgelegenheid daalt sterk tijdens een recessie. Zorg en Onderwijs zijn weinig conjunctuurgevoelig: mensen blijven deze diensten nodig hebben, ongeacht de economische situatie, waardoor de werkgelegenheid daar stabiel blijft.

Oefeningen — modelantwoorden

Les 4.1

1. Wat is hoogconjunctuur?

Een periode waarin de economie sneller groeit dan gemiddeld: veel vraag, veel werk, vaak stijgende prijzen.

2. Wat is laagconjunctuur?

Een periode waarin de economie langzamer groeit dan gemiddeld, of zelfs krimpt: minder vraag, meer werkloosheid.

3. Wat is de conjunctuurcyclus?

De golfbeweging van hoog- en laagconjunctuur die de economie over een langere periode doormaakt.

4. Gebruik informatiebron 1 (de grafiek bij les 4.1): wat was de bbp-groei in jaar 5?

In jaar 5 was de bbp-groei -1,2% (een krimp).

5. Leg uit waarom een ontslagronde bij één groot bedrijf ook andere bedrijven kan raken.

Ontslagen werknemers hebben minder inkomen en geven daardoor minder geld uit, waardoor ook andere bedrijven minder verkopen — het effect kan zich zo door de economie verspreiden.

6. Bedenk een voorbeeld (niet uit de les) dat bij hoogconjunctuur past, en leg uit waarom.

Bijvoorbeeld: restaurants zitten wekenlang vol geboekt en werven extra personeel — dit wijst op veel bestedingen en vraag naar arbeid, kenmerkend voor hoogconjunctuur.

7. Gebruik informatiebron 1: in welk jaar begint het herstel zichtbaar te worden, en hoe zie je dat?

Het herstel wordt zichtbaar vanaf jaar 6: de groei is dan weer positief (0,8%) na twee jaar van krimp, en blijft daarna verder stijgen.

8. Leg uit waarom jaar 3 (1,8% groei, lager dan jaar 2) nog geen recessie is, ook al is de groei aan het vertragen.

Een recessie betekent dat het bbp krimpt (negatieve groei), niet dat de groei vertraagt. In jaar 3 is de groei nog steeds positief (1,8%), dus de economie groeit nog steeds, alleen iets minder snel dan in jaar 2 — dat past bij de fase "inzinking", niet bij een recessie.

9. Leg uit waarom het voor de overheid lastig kan zijn om precies te bepalen in welke fase van de conjunctuurcyclus de economie zich op dit moment bevindt.

Economische cijfers (zoals bbp-groei, werkloosheid) komen vaak met vertraging beschikbaar, en de cyclus is niet volgens een vast patroon of vaste lengte te voorspellen. Daardoor is pas achteraf goed te zien in welke fase de economie zich bevond, wat het lastig maakt om op tijd het juiste beleid te voeren.

10. Bedenk twee signalen (niet uit de grafiek) die economen gebruiken om te proberen te voorspellen of een hoogconjunctuur op zijn einde loopt.

Bijvoorbeeld: een dalend consumentenvertrouwen (mensen worden voorzichtiger met uitgeven), of een afnemend aantal vacatures/stijgende werkloosheidscijfers als vroeg signaal.

11. Leg uit waarom de grafiek in informatiebron 1 een vereenvoudigd beeld geeft van de werkelijkheid, vergeleken met hoe conjunctuur in de praktijk verloopt.

De grafiek toont maar één cijfer per jaar, terwijl de werkelijke economie voortdurend en per kwartaal (of zelfs per maand) verandert, met kleinere schommelingen die in een jaargrafiek niet zichtbaar zijn. Ook duurt een echte conjunctuurcyclus niet altijd exact zoveel jaren, en is niet elk jaar in de praktijk zo duidelijk in één fase in te delen als in dit vereenvoudigde voorbeeld.

Les 4.2

1. Wat is het bbp?

De totale waarde van alle goederen en diensten die in een jaar binnen een land zijn geproduceerd, waarbij elk product maar één keer meetelt.

2. Wat betekent het als het bbp groeit?

Dat er sprake is van economische groei.

3. Wat is een recessie?

Een periode waarin het bbp twee kwartalen achter elkaar krimpt.

4. Gebruik informatiebron 2 (de tabel bij les 4.2): welk land had in 2024 het hoogste bbp?

Land C had in 2024 het hoogste bbp: €1.050 miljard.

5. Het bbp van een land was €600 miljard, en is een jaar later €618 miljard. Bereken de economische groei in procenten.

(618 - 600) ÷ 600 × 100% = 3%

6. Het bbp van een land daalt van €500 miljard naar €490 miljard. Bereken de groei (of krimp) in procenten, en geef aan wat dit betekent.

(490 - 500) ÷ 500 × 100% = -2%. Het bbp is met 2% gekrompen, wat wijst op laagconjunctuur.

7. Gebruik informatiebron 2: welk land bevond zich waarschijnlijk in laagconjunctuur tussen 2023 en 2024? Onderbouw met een berekening.

Land B: (485 - 500) ÷ 500 × 100% = -3%. Het bbp is gekrompen, wat wijst op laagconjunctuur.

8. Het bbp van een land stijgt van €650 miljard naar €676 miljard. Bereken de economische groei in procenten.

(676 - 650) ÷ 650 × 100% = 4%.

9. Leg uit waarom een groeiend bbp niet automatisch betekent dat het met iedereen in een land beter gaat.

Het bbp meet alleen de totale geldwaarde van productie, niet hoe die welvaart verdeeld is. Een groeiend bbp kan dus samengaan met groeiende ongelijkheid, waarbij vooral een kleine groep profiteert terwijl het voor anderen niet of nauwelijks beter gaat. Ook telt onbetaald werk niet mee, en wordt milieuschade niet afgetrokken.

10. Leg uit waarom je, om een goed beeld van de economische groei van een land te krijgen, meerdere jaren achter elkaar zou moeten bekijken in plaats van maar twee jaar (zoals in informatiebron 2).

Met maar twee jaar zie je alleen of het bbp is gestegen of gedaald, maar niet of dit een structurele trend is of een tijdelijke schommeling (bijvoorbeeld door een eenmalige gebeurtenis). Meerdere jaren achter elkaar bekijken laat beter zien of een land bijvoorbeeld structureel in een hogere of lagere conjunctuurfase zit, en helpt economen de conjunctuurcyclus beter te herkennen.

11. Twee landen hebben hetzelfde bbp in 2024, maar Land X had een bevolking van 10 miljoen mensen en Land Y een bevolking van 20 miljoen mensen. Leg uit waarom het bbp alleen niet genoeg zegt om de welvaart per inwoner van deze twee landen te vergelijken, en welk cijfer je daarvoor beter zou kunnen gebruiken.

Het totale bbp zegt niets over hoeveel er gemiddeld per inwoner beschikbaar is: bij hetzelfde bbp maar een dubbel zo grote bevolking, is er gemiddeld maar de helft beschikbaar per inwoner. Beter is het om het bbp per hoofd van de bevolking (bbp gedeeld door het aantal inwoners) te gebruiken om de welvaart per inwoner van verschillende landen eerlijker te vergelijken.

Les 4.3

1. Wat is conjuncturele werkloosheid?

Werkloosheid die ontstaat door laagconjunctuur, en die vaak vanzelf weer verdwijnt als de economie aantrekt.

2. Wat is structurele werkloosheid?

Werkloosheid die blijft bestaan, ook als de economie weer aantrekt, bijvoorbeeld doordat een hele sector verdwijnt.

3. Wat is frictiewerkloosheid?

Kortdurende werkloosheid die ontstaat doordat het even duurt voordat iemand van de ene naar de andere baan overstapt.

4. Gebruik informatiebron 1 (de tabel bij les 4.3): welke regio heeft de laagste werkloosheid?

Regio West heeft de laagste werkloosheid: 2,1%.

5. Noem twee voorbeelden van AI-systemen die bedrijven of instellingen gebruiken.

Bijvoorbeeld een chatbot bij de klantenservice, vertaalsoftware, of een systeem dat bij een bank verdachte betalingen opspoort.

6. Een hele fabriekssector verdwijnt uit Nederland omdat productie naar het buitenland wordt verplaatst. Om welke soort werkloosheid gaat het hier, en waarom?

Structurele werkloosheid: de banen komen niet terug, ook niet als de economie weer aantrekt, omdat de hele sector permanent is verdwenen.

7. Leg uit waarom frictiewerkloosheid als "normaal" wordt gezien, in tegenstelling tot de andere twee soorten.

Omdat het hoort bij een goed functionerende arbeidsmarkt waar mensen soms van baan wisselen, en vanzelf snel weer verdwijnt zodra iemand een nieuwe baan vindt — het wijst niet op een onderliggend probleem in de economie.

8. Gebruik informatiebron 1: leg uit waarom de werkloosheid in Regio Noord waarschijnlijk vanzelf verder daalt, zonder dat er extra beleid nodig is.

Omdat de werkloosheid in Regio Noord vooral conjunctureel is, en de economie daar al weer aantrekt: conjuncturele werkloosheid verdwijnt vaak vanzelf zodra de economie herstelt, zonder dat daar apart beleid voor nodig is.

9. Regio Zuid heeft "gemengde" werkloosheid (deels conjunctureel, deels structureel). Leg uit waarom dit lastiger is om met beleid aan te pakken dan werkloosheid die maar één duidelijke oorzaak heeft.

Omdat het ene deel van de werkloosheid (conjunctureel) vraagt om beleid dat de vraag in de economie stimuleert, terwijl het andere deel (structureel) juist vraagt om gerichte omscholing of ander beleid. Beleidsmakers moeten dus een combinatie van maatregelen inzetten, en goed inschatten welk deel van de werkloosheid met welke oorzaak samenhangt — dat is complexer dan bij één duidelijke oorzaak.

10. Leg uit hoe de opkomst van AI kan leiden tot structurele werkloosheid, en waarom dat niet hetzelfde is als conjuncturele werkloosheid.

Als AI taken overneemt en er nieuw werk ontstaat waarvoor andere vaardigheden nodig zijn, passen werkzoekenden niet meer bij de vacatures: structurele werkloosheid. Dat komt niet door een tijdelijke laagconjunctuur, en verdwijnt dus ook niet vanzelf als de economie weer groeit; omscholing is nodig.

11. Leg uit waarom hetzelfde beleid (bijvoorbeeld extra overheidsuitgaven om de economie aan te jagen) wel helpt tegen conjuncturele werkloosheid, maar nauwelijks tegen structurele werkloosheid.

Extra overheidsuitgaven vergroten de vraag in de economie, wat helpt tegen conjuncturele werkloosheid (die júist door te weinig vraag ontstaat). Bij structurele werkloosheid is het probleem niet te weinig vraag, maar dat de werklozen niet de vaardigheden hebben die werkgevers zoeken, of dat hun hele sector is verdwenen — extra vraag lost dat mismatch-probleem niet op, daarvoor is gerichte omscholing of ander beleid nodig.

12. Bedenk een concrete maatregel die de overheid specifiek in Regio Oost zou kunnen inzetten om

de structurele werkloosheid daar te verminderen.

Bijvoorbeeld: een omscholingsprogramma financieren dat werklozen opleidt voor vaardigheden die in andere sectoren wél gevraagd worden, of bedrijven met subsidies aanmoedigen zich in die regio te vestigen om nieuwe werkgelegenheid te creëren die aansluit bij de aanwezige (of om te scholen) beroepsbevolking.

13. Leg uit waarom het voor beleidsmakers belangrijk is om per regio naar de oorzaak van werkloosheid te kijken, in plaats van alleen naar het landelijke werkloosheidscijfer.

Een landelijk gemiddelde kan grote regionale verschillen verbergen: een laag landelijk cijfer kan bijvoorbeeld het gevolg zijn van een combinatie van een zeer lage werkloosheid in de ene regio en een hoge werkloosheid in de andere. Als beleidsmakers alleen naar het landelijke cijfer kijken, missen ze dat een regio als Oost gerichte, regionale maatregelen nodig heeft, terwijl landelijk beleid daar mogelijk niet genoeg voor doet.

Les 4.4

1. Wat is begrotingsbeleid?

Het aanpassen van overheidsuitgaven en/of belastingen om de economie te beïnvloeden.

2. Wat doet de overheid vaak bij laagconjunctuur, via begrotingsbeleid?

Meer uitgeven en/of belastingen verlagen, om de bestedingen in de economie aan te jagen.

3. Wat zijn automatische stabilisatoren?

Overheidsuitgaven en -inkomsten die zich vanzelf aanpassen aan de conjunctuur, zoals werkloosheidsuitkeringen en belastinginkomsten, zonder dat er nieuw beleid voor nodig is.

4. Gebruik informatiebron 1 (de mening van Econoom A): wat is zijn belangrijkste argument?

Econoom A vindt dat niet-ingrijpen de samenleving uiteindelijk meer kost (ergere recessie, meer werkloosheid) dan een tijdelijk hogere staatsschuld.

5. Leg uit waarom de belastinginkomsten van de overheid vanzelf dalen bij laagconjunctuur.

Omdat mensen bij laagconjunctuur minder verdienen (of werkloos raken), betalen zij minder inkomstenbelasting, en geven bedrijven minder winst op, waardoor ook minder winstbelasting wordt betaald.

6. Wat zou de overheid volgens begrotingsbeleid moeten doen bij hoogconjunctuur, en waarom?

Minder uitgeven of belastingen verhogen, om te voorkomen dat de economie "oververhit" raakt (te snelle groei, wat vaak samengaat met te sterk stijgende prijzen).

7. Gebruik informatiebron 2 (de mening van Econoom B): welk risico op de lange termijn noemt hij?

Hij noemt het risico van een onhoudbaar oplopende staatsschuld, die op termijn alsnog tot bezuinigingen dwingt, mogelijk op een ongunstig moment.

8. Leg uit waarom "op een slecht moment bezuinigen" (zoals Econoom B beschrijft) extra schadelijk kan zijn voor de economie.

Als de overheid moet bezuinigen tijdens een laagconjunctuur (bijvoorbeeld omdat de staatsschuld te hoog is opgelopen), verkleint dat juist de bestedingen in de economie op het moment dat de economie al zwak is — dat kan de laagconjunctuur verder verdiepen, in plaats van te helpen.

9. Leg uit waarom extra overheidsuitgaven bij laagconjunctuur ook een risico met zich meebrengen, en waarom beleid soms met vertraging werkt.

Extra uitgeven vergroot het begrotingstekort en de staatsschuld, wat op de lange termijn risico’s met zich meebrengt (bijvoorbeeld hogere rentelasten). Beleid werkt met vertraging omdat het tijd kost om plannen te maken, goed te keuren en uit te voeren — tegen de tijd dat een maatregel echt effect heeft, kan de conjunctuur alweer veranderd zijn, waardoor het beleid minder goed op het juiste moment aankomt.

10. Bedenk een middenweg tussen de standpunten van Econoom A en Econoom B, en leg uit waarom dit beide zorgen deels wegneemt.

Bijvoorbeeld: bij laagconjunctuur gericht en tijdelijk extra uitgeven (zoals Econoom A wil), maar met een

duidelijke afspraak om bij herstel van de economie de staatsschuld ook weer actief af te lossen (waardoor het risico van Econoom B — een onhoudbaar oplopende schuld — wordt beperkt).

11. Leg uit waarom dit soort discussies tussen economen vaak niet met een simpel "goed" of "fout" antwoord op te lossen zijn.

Omdat het gaat om een afweging tussen verschillende risico's en waarden (korte-termijn-schade van een recessie versus lange-termijn-risico van een groeiende staatsschuld), waarbij economen het oneens kunnen zijn over hoe zwaar elk risico weegt. Dit is deels een politieke keuze, niet alleen een technische rekenkwestie — verschillende mensen kunnen dezelfde feiten anders wegen.

Les 4.5

1. Wat is een conjunctuurgevoelige sector?

Een sector waarvan de vraag sterk meebeweegt met de conjunctuur: veel vraag bij hoogconjunctuur, een sterke terugval bij laagconjunctuur.

2. Noem een sector die relatief conjunctuurgevoelig is.

Bijvoorbeeld: de bouw, horeca, of de auto-industrie.

3. Noem een sector die relatief weinig conjunctuurgevoelig is.

Bijvoorbeeld: de zorg, het onderwijs, of basisvoedsel.

4. Gebruik informatiebron 1 (de grafiek bij les 4.5): welke twee sectoren zijn het meest conjunctuurgevoelig?

Bouw en Horeca zijn het meest conjunctuurgevoelig: hun werkgelegenheid daalde het sterkst tijdens de recessie (-12% en -18%).

5. Leg uit waarom consumenten bij laagconjunctuur eerder een nieuwe auto uitstellen dan minder boodschappen doen.

Een nieuwe auto is een grote, uitstelbare aankoop: je kunt de oude auto nog wat langer gebruiken. Boodschappen zijn een basisbehoefte die je niet kunt uitstellen, dus daar wordt veel minder op bezuinigd.

6. Waarom blijft plezier in je werk minstens zo belangrijk als conjunctuurgevoeligheid bij een studie- of beroepskeuze?

Omdat je waarschijnlijk decennia in dat beroep werkt, en werkgeluk en talent minstens zo bepalend zijn voor hoe je carrière verloopt als de mate van conjunctuurgevoeligheid, die bovendien nooit met zekerheid te voorspellen is.

7. Gebruik informatiebron 1: leg uit waarom Zorg en Onderwijs zelfs een lichte groei laten zien, terwijl de economie als geheel in een recessie zat.

Zorg en Onderwijs zijn basisbehoeften die mensen blijven gebruiken, ongeacht de economische situatie — de vraag ernaar hangt niet of nauwelijks af van de conjunctuur, en kan zelfs structureel blijven groeien (bijvoorbeeld door vergrijzing), ook tijdens een recessie.

8. Leg uit waarom je bij het kiezen van een studie of beroep niet alléén op conjunctuurgevoeligheid zou moeten letten.

Omdat plezier in je werk en je eigen talenten minstens zo belangrijk zijn voor hoe je carrière en werkgeluk verlopen als de mate van conjunctuurgevoeligheid. Bovendien is conjunctuurgevoeligheid nooit met volledige zekerheid te voorspellen voor de lange termijn waarin je een carrière opbouwt.

9. Leg uit waarom het voor de economie als geheel gezond kan zijn dat niet alle sectoren even conjunctuurgevoelig zijn.

Sectoren die weinig conjunctuurgevoelig zijn (zoals zorg en onderwijs) blijven ook tijdens laagconjunctuur relatief stabiel werkgelegenheid bieden, wat de totale klap voor de economie en de werkloosheid dempt. Als alle sectoren even hard zouden meebewegen met de conjunctuur, zouden de economische schommelingen (en de

gevolgen voor werkloosheid) waarschijnlijk veel heftiger zijn.

10. Bedenk een sector (niet uit de grafiek) die je zelf conjunctuurgevoelig zou noemen, en een sector die je juist weinig conjunctuurgevoelig zou noemen. Onderbouw beide keuzes.

Bijvoorbeeld: de reisbranche/vliegtuigmaatschappijen zijn conjunctuurgevoelig, omdat vakanties en verre reizen vaak als eerste worden uitgesteld als mensen minder te besteden hebben. De voedingsmiddelenindustrie (bijvoorbeeld supermarkten) is weinig conjunctuurgevoelig, omdat mensen altijd moeten blijven eten, ook bij laagconjunctuur.

11. Leg uit waarom een land met veel conjunctuurgevoelige sectoren (zoals bouw en toerisme) waarschijnlijk grotere economische schommelingen kent dan een land met vooral weinig conjunctuurgevoelige sectoren (zoals zorg en overheidsdiensten).

Als een groot deel van de economie uit conjunctuurgevoelige sectoren bestaat, werken schommelingen in de wereldwijde of nationale conjunctuur sterk door in de totale werkgelegenheid en bestedingen van dat land. Bij vooral weinig conjunctuurgevoelige sectoren blijft de economie stabieler, omdat een groot deel van de bestedingen en werkgelegenheid niet sterk meebeweegt met de conjunctuur.